

Volume III (2017)

“Kyzikos Hadrian Tapınağı’nda Bulunan Geç Roma Definesi” Başlıklı Makale İçin Eleştiri

Hüseyin KÖKER

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi’nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz “açık erişimli” bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume III: Ocak-Aralık 2017) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: H. Köker, “*Kyzikos Hadrian Tapınağı’nda Bulunan Geç Roma Definesi*” Başlıklı Makale İçin Eleştiri. *Libri* III (2017) 547-568.
DOI: 10.20480/lbr.2017046

Geliş Tarihi: 20.12.2017 | Kabul Tarihi: 25.12.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 29.12.2017

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**“Kyzikos Hadrian Tapınağı’nda Bulunan Geç Roma Definesi”
Başlıklı Makale İçin Eleştiri**

Hüseyin KÖKER*

Bu yazıda, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*’nin (*The Journal of International Social Research*) 10. cilt ve 52. sayısında (Ekim 2017, 550-568) yayımlanan “Kyzikos Hadrian Tapınağı’nda Bulunan Geç Roma Definesi” başlıklı makale üzerine yapılan inceleme doğrultusunda, Hellence ve Latince şahıs ve coğrafi adların yazılışları ile nümismatik bilimi açısından karşılaşılan eksik ve hatalar üzerinde durulacaktır. Bu nedenle, makalede ele alınan ve doğru olarak değerlendirilen hususlardan burada bahsedilmeyecektir.

Nümismatik malzemenin, yani sikkelerin, diğer arkeolojik malzemelerde olduğu gibi, kendine has çalışma ve değerlendirme yöntemleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, nümismatik malzeme içerisinde defineler de kendine özgü bir yöntem ve mantık çerçevesinde değerlendirilir ve yayımlanır. Konunun uzmanı olmayan araştırmacıların tam anlamıyla bu yöntemlere vakıf olmaması, nümismatik malzemeyi değerlendirirken bazı hataları da beraberinde getirmektedir. Bu tür hataları en az düzeye indirmenin pek tabii en kolay yolu, yapılan çalışmanın mutlaka bir nümismata danışılarak yürütülmesi ya da en azından yardım alınmasıdır. Böylece, çalışmanın sonucunda elde edilecek bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği artacaktır.

Makalenin konusunu oluşturan definenin Yüksek Lisans tez konusu¹ olarak bir arkeoloji öğrencisine verilmiş olması, ülkemizdeki nümismat sayısının oldukça az olduğu göz önüne alındığında, yeni nümismatların yetişmesi açısından da oldukça önemlidir. Tabii ki burada, nümismatik malzemenin veya

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, Isparta. huseyinkoker@gmail.com

¹ Yavuz 2014.

buna ilişkin konuların yüksek lisans veya doktora tez konuları olarak verilmesi desteklenmekle birlikte, bu tür çalışmaların mutlaka bir nümismat danışmanlığında yürütülmesi gerektiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Zira nümismatik formasyonunu ancak bu danışmanlar sayesinde almak mümkün olabilmektedir. Ayrıca, bir kazıdan ve özellikle bir tapınaktan ele geçiyor olması nedeniyle bu definenin yayımlanarak bilim dünyasına sunulması son derece önemlidir.

İncelenen makale, antikçağ Anadolu'sunun önemli merkezlerinden birisi olan Kyzikos kentindeki, antikçağın sekizinci harikası olarak adlandırılan Hadrianus Tapınağı'nda 2010 yılında yürütülen kazı çalışmaları sırasında, 3D açmasında gün yüzüne çıkarılan ve Geç Roma sikkelerinden oluşan bir defineyi ele almaktadır. 196 adet bronz sikkeden oluşan definenin, sikkeler üzerindeki incelemeler sonucunda, I. Constantinus ve eşi Helena (307-337), I. Licinius (308-324), Delmatius (335-337), II. Constantinus (337-340), Constans (337-350) ve II. Constantius (*caesar* olarak, 324-337) dönemlerini kapsadığı anlaşılmaktadır².

Makalede, Kyzikos kenti ve Hadrianus Tapınağı hakkında genel bilgilere yer verildikten sonra, defineyi oluşturan sikkeler üzerinde yapılan restorasyon/konservasyon çalışmaları, sikkelere dair gözlem ve yorumlar ile define-deki sikkeler üzerinde görülen tipler ve darphanelerle sınırlı kalmak koşuluyla Roma İmparatorluk sikkelerine ilişkin genel bilgiler, definenin tarihlendirilmesi ve niteliği ile son olarak da sikkelerin bir kataloğu verilmiştir. Elde edilen veriler harita ve grafiklerle de desteklenmiştir.

Eskiçağ ve arkeoloji alanındaki yayınlarda Hellence ve Latince coğrafi adlar ile şahıs adlarının yazılışlarında bir bütünlüğün olmadığı ve bunların sıklıkla da hatalı olarak kullanıldığı görülmektedir³. Bu makalede de bu tür yanlış/hatalı yazımların olduğu görülmektedir. Bunları, imparator isimleri ile coğrafi yer adlarındaki yazım yanlışları oluşturmaktadır (Burada, incelenen makalede belirtilen yanlışların dışında kullanılan tüm coğrafi adlar ile şahıs

² Meral – Yavuz 2017, 552.

³ Hellence ve Latince coğrafi adlar ile şahıs adlarının kullanımına ilişkin yapılan çalışmalar, Eskiçağ Bilimleri üzerine yapılan yayınlarda ortak bir dil oluşturabilmek adına yararlanılması gereken önemli eserlerdir. Tekin 2008, 52-55; Ergin 2004, 16-17; Özyıldırım 1998, 147-152; İplikçioğlu 1997, 803-812; Millas 1992-1994, 189-197.

adlarının Latince yazılışları kullanılmıştır). Makalenin başlığında ve metin kısmında görülen İmparator **Hadrian** yazılışı hatalıdır. İmparatorun isminin bu şekilde yazılışı İngilizce kaynaklarda geçmekte, ancak Türkçe kaynaklarda da bu hatalı kullanıma sıklıkla rastlanmaktadır. Hâlbuki imparatorun isminin doğru yazılışı **Hadrianus**'tur (başlıkta; özet kısmında; 552. sayfa 2. paragraf; 552. sayfa 3. ve 4. paragraflar; 553. sayfa son paragraf). Katalog kısmında yer alan imparator isimlerinden **I. Constantinus**, adına darp edilen sikkelerin önünde başlık olarak verilirken doğru yazılmış olmasına rağmen, sikkelerin ön yüz tanımlarında yanlış olarak **I. Constantin** biçiminde yazılmıştır (Kat. No. 1-6, 11-16, 18-20). İmparator II. Constantius'un isminde de yazım yanlışlığı olduğu görülmektedir (Kat. No. 104, 117). Ayrıca Karadeniz kralı **VI. Mithradates Eupator**'un ismi **Mithridates** -Mithridates kullanımı daha çok Romalı hirtoriografların Karadeniz kralına verdikleri isimdir - olarak hatalı yazılmıştır (551. sayfa 1. paragraf). Zira Pers Tanrısı Mithra'dan gelen kralın ismi, sikkeleri üzerinde de **Mithradates** olarak görülmektedir ve kullanım açısından da doğru olanı budur.

Coğrafi yer adlarına baktığımızda, makalenin konusu olan sikkelerin Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri olması nedeniyle, özellikle darphane isimlerinin Latince olarak yazılması daha doğrudur⁴. Makalede ele alınan definenin Kyzikos kentinden bulunmuş olması, yazının giriş kısmında kentin tarihiyle ilgili genel bilgilerin verilmesi dolayısıyla, kent ismi makale boyunca Hellence kökenine sadık kalınarak **Kyzikos** şeklinde verilmiş olması doğaldır. Bu kullanım, Roma İmparatorluk darphanelerinden bahseden kısımlarda (552. sayfa 4.-5. paragraflar, 553. sayfa 4.-5. paragraflar) ve katalogda da aynı şekilde kullanılmıştır. Bu haliyle kullanılmasında bir problem olmamakla birlikte, Latince'nin resmi dil olduğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir Roma darphanesinden bahsedildiğinden yola çıkarak kent isminin Latince formu olan **Cyzicus** kullanılabilirdi; en azından katalog kısmında. Bu iki farklı yazım durumu da bir dipnot yardımı ile açıklanabilirdi. Metin ve katalog kısımlarında geçen diğer darphane isimlerine gelince, burada da bir karışıklığın sözü konusu olduğu görülmektedir. Şöyle ki, definedeki sikkelerin basıldıkları darphaneler Kyzikos, Constantinopolis, Herakleia, Antiokheia, Thessalonika ve Nikomedeia olarak verilmiştir (552. sayfa 4.-5. paragraflar ile katalog). Burada, Constantinopolis dışındaki diğer darphanelerin yazılışları hatalıdır:

⁴ Bazı coğrafi adların yazılışlarına ilişkin örnekler için bk. Tekin 2008, 55.

Kyzikos yerine **Cyzicus**, **Herakleia** yerine **Heraclea**, **Antiokheia** yerine **Antiochea**, **Thessalonika** yerine **Thessalonica**, ve **Nikomedeia** yerine **Nicomedia** şeklinde Latince biçimleri kullanılmalıydı. Buna karşılık, 553. sayfada 4. paragrafın ardından darphanelere göre sikke sayılarının belirtildiği listede darphane isimleri, Kyzikos hariç, doğru olarak Latince biçimleriyle verilmişlerdir.

551. sayfa 5. paragrafında 2010 yılı kazı çalışmalarında 196 adet sikkenin 113 tanesinin tanımlanabildiği, geri kalan 83 adedinin düşük kondisyonlu olması nedeniyle tanımlanamadığı belirtilmektedir. Devamında da, restorasyon ve konservasyonu yapılan sikkelerden birkaçının yüzeyinin tamamen aşındığı ve üzerindeki lejant ve simgelerin görülmediği bilgisi verilmektedir. Ayrıca sonraki cümlede, 2010 kazı sezonunda bulunmuş olan 198 adet sikkenin temizlenme aşamalarından bahsedilmektedir. Burada belirtilen 198 rakamının, makalenin konusu olan define ile birlikte ele geçen toplam sikke sayısını mı gösterdiği hususu pek anlaşılır değildir. Eğer, kazı sezonunda ele geçen toplam sikke sayısı ve bunların temizlik aşamaları belirtilmek isteniyorsa daha doğru bir ifade şekli kullanılmalıydı ki, böyle bir anlam karmaşası ortadan kaldırılmalıydı. Hayır, burada kastedilen sadece define sikkeleri ise, o halde verilen rakam hatalıdır.

Nümismatik yöntem açısından değerlendirildiğinde ise makalede çok sayıda hata göze çarpmaktadır. Bu hatalar sırasıyla ele alınarak ve doğru biçimleri ayrıntılı bir şekilde açıklanarak, gerekli görüldüğünde de kaynakça verilerek aşağıda belirtilmiştir.

Makalede 552. sayfa 1. paragraftan itibaren define ve içeriğindeki sikkeler üzerindeki gözlemler ve değerlendirmeler kaleme alınmıştır. Buna göre, definedeki sikkelerin altı imparator ve bir imparatoriçenin saltanat yıllarını kapsadığı belirtilerek, toplam 196 sikkenin imparatorlara göre dağılımının ayrıntılı olarak belirtildiği ifade edilmiş ve sayfa 566'daki Resim 5'e gönderme yapılmıştır. Ancak Resim 5'te belirtilen sayılarda bir karışıklık söz konusudur. Grafikte I. Constantinus'a ait **19**, Helena'ya ait **3**, I. Licinius'a ait **1**, Delmatius'a ait **28**, II. Constantinus'a ait **19**, Constans'a ait **18**, II. Constantius'a ait **25** ve Lejantları okunamayan **60** adet sikke olduğu görülmektedir. Bu rakamları topladığımız takdirde, metinde bahsi edilen ve definedeki sikkelerin toplam sayısı olan **196** rakamına değil, fakat **173** rakamına ulaşılmaktadır. Bu haliyle **23** adet sikkeye ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Dahası, 551. sayfa 5. paragrafında **196** adet sikkenin **113**'ünün tanımlanabildiği ve geriye kalan

83 adedinin ise tanımlanamadığından bahsedilmekteydi. Kataloğa baktığımızda da, "Tanımlanamayan Sikkeler" başlığı altındaki sikkelerin sayısı **83** değil **60** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi edilen karışıklığa ek olarak, Resim 5'deki grafikte verilen imparatorlara ait sikkelerin sayıları ile katalogda, imparatorların isimleri altında sıralanan sikkelerin sayıları da birbirini tutmamaktadır. Grafikte I. Constantinus'a ait sikke sayısı **19** iken, katalogda bu sayı **30**'dur (Kat. No. 1-33. 7 adedi *VRBS ROMA*). Ayrıca, Kat. No. 1-33 arasında da, numaralarda kayma olduğu görülmektedir (Bu konuya, aşağıda, katalogun değerlendirilmesi kısmında ayrıca değinilecektir). Grafikte Helena'ya ait sikke sayısı **3** iken, katalogda bu sayı **4**'tür (Kat. No. 34-37). Grafikte I. Licinius'a ait sikke sayısı **1** iken, katalogda bu imparatora ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Grafikte Delmatius'a ait sikke sayısı **28** iken, katalogda bu sayı **29**'dur (Kat. No. 38-66). Grafikte II. Constantinus'a ait sikke sayısı **19** iken, katalogda bu sayı **22**'dir (Kat. No. 67-88). Grafikte Constans'a ait sikke sayısı **18** iken, katalogda bu sayı **15**'dir (Kat. No. 89-103). Grafikte II. Constantius'a ait sikke sayısı **25** iken, katalogda bu sayı **29**'dur (6 adedi *CONSTANTINOPOLIS*). Katalog numaralandırmasında hatalar olduğu için, ölçü ve envanter bilgileri verilen sikkeler tek tek sayılarak ulaşılan bu rakamlar toplandığında ise **129** rakamına ulaşılmaktadır. Bu rakama, katalogda "Tanımlanamayan Sikkeler" başlığı altındaki **60** adet sikkeyi de eklediğimizde bu kez de **189** rakamına ulaşmaktayız ki, bu rakam da bize definedeki sikkelerin toplam rakamını vermemektedir! Dolayısıyla **7** sikke kataloğa hiç girmemiş görünmektedir.

Bu haliyle, definedeki sikkelerin imparator ve darphanelere göre sayısal dağılımlarıyla ilgili verilen rakamlar ile bu verilerden yola çıkılarak hazırlanan çizelge ve grafikteki sayılar ve katalogdaki sayıların birbirini tutmadığı ve de ortada büyük bir karışıklığın olduğu görülmektedir. Bu durum, incelenen sikkelerin ne kadarının tanımlanabildiği veya tanımlanamadığı ve ayrıca gerçekten doğru bir şekilde tanımlanıp tanımlanamadığı, dolayısıyla da yapılan bu çalışmanın ne kadar güvenilir olduğu konularında şüphelere yol açmaktadır.

Aynı sayfanın 3. paragrafının ilk cümlesinde, "Ayrıca definede 7 tane Anı sikkesi ve 7 tane de Constantinopolis sikkesi bulunmaktadır" şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. İlk olarak buradaki "Anı" sikkelerinin ne olduğu ve hangi amaçla basıldıkları referans verilerek açıklanmalıydı. Ancak bu konuda

herhangi bir bilgi verilmemiştir. İkinci olarak, “Constantinopolis Sikkesi” tanımı yanlış kullanılmıştır. Bu ifade sanki bu sikkelerin Constantinopolis kentinin sikkeleri olduğunu çağrıştırmaktadır. Hâlbuki bu cümlemin devamında da açıklandığı üzere bu ifade, ön yüzünde Constantinopolis kentinin personifikasyonunun bulunduğu sikkelere işaret etmektedir. Ancak kullanılan bu ifade nümismatik bilimi açısından doğru değildir. Devamında da, Roma şehrinin personifikasyonunun bulunduğu anı sikkelerinin tipleri ve Constantinopolis’in personifikasyonunun bulunduğu sikkelerin tiplerinden bahsedilmiş ancak herhangi bir lejant belirtilmemiştir⁵. Hâlbuki bu sikkeler, nümismatik kataloglarda (*LRBC* ve *RIC* başta olmak üzere) *VRBS ROMA* ve *CONSTANTINOPOLIS* olarak geçmektedir. Metinde de bu şekilde ve katalog numaralıyla belirtilmiş olsalardı, hem daha anlaşılır, hem de bu sikkeleri merak eden okuyucunun bunların hangi sikkeler olduklarını katalogda saptayabilmesi kolaylaşır. Ayrıca, sözü edilen bu iki tip, nümismatik kataloglarda imparator I. Constantinus altında sıralanmaktadır. Fakat burada *VRBS ROMA* I. Constantinus (Kat. No. 7-10, 17, 24-27) ve *CONSTANTINOPOLIS* ise II. Constantius adı altında sıralanmıştır (Kat. No. 126-133).

552. sayfa 4. ve 5. paragraflardaki darphane isimlerinin yazılışlarındaki hatalardan yukarıda bahsedilmişti. 4. paragrafta “*Roma darphanelerinin dağılımı ayrıntılı olarak belirtilmiştir (sayfa 567 Resim 6-7).*” ifadesinin ardından herhangi bir açıklama verilmemiş, fakat sadece Resim 6-7’ye referans verilmiştir. Bu ifadenin ardından, burada bir açıklama beklenmektedir. Ancak, bu açıklama bir sonraki sayfada, yani 553. sayfa 4. paragrafta kısaca verilmektedir. 552. sayfada referans gösterilen ve “*Definede Bulunan Roma Darphaneleri*” açıklamasıyla verilen 567. sayfadaki Resim 6’da bir harita üzerinde definedeki sikkelerin temsil edildiği darphaneler gösterilmektedir. Aynı sayfada “*Roma Darphanelerinin Dağılımı*” açıklamasıyla verilen Resim 7’de ise define tespit edilen darphanelerin kaç adet sikke ile temsil edildiği grafik olarak gösterilmekte fakat darphanelere ait sikkelerin tam sayıları görülememektedir (sayılar yatay ekseninde 10’arlık değer olarak belirtilmiştir. Bu nedenle tam olarak kaçar sikkeyle temsil edildikleri anlaşılmamaktadır). 552.

⁵ Bu açıklamalarda kullanılan “Arslan 1994” referansı bu sikkeler için kullanılabilir ana kaynak olmamakla birlikte, atıf yapılan kısım sikke tipinin kısa bir tanımını yapmaktadır. Bu sikkeler için kullanılacak ana kaynak, katalogda referans olarak kullanılan *LRBC* I ve *RIC* VII olmalıdır.

sayfanın 4. paragrafının son cümlesinde, definede temsil edilen darphanelerin dört ana grupta toplandığı ve bunların “Doğuda: *Antiokheia*; Merkezde: *Roma*; *Balkanlar ve Anadolu’da Thessalonika, Herakleia, Constantinopolis, Nikomedeia, Kyzikos*” oldukları belirtilmektedir. Burada, yazarlar darphaneleri kendi içlerinde gruplandırmışlardır. Ancak, burada böyle bir gruplandırma yapılsa bile, darphanelerin nümismatik yayınlarda olduğu gibi (örneğin *LRBC* ve *RIC* serileri) belirli bir coğrafi düzen ile verilmeleri gerekirdi. Yani, şu sıra ve Latince biçimleriyle verilmeleri gerekirdi: *Roma, Thessalonica, Heraclea, Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus* ve *Antiochea*.

552. sayfa 5. paragrafta definede temsil edilen darphanelere ait kaç adet sikke olduğu ve bu darphaneler ile ilgili kısa bilgiler, referanslar ile birlikte verilmektedir. Fakat Constantinopolis darphanelerine ilişkin herhangi bir sayı verilmemiştir. Burada da, metinde verilen sayılar ile katalogda belirtilen sikkelerin sayıları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Buna göre: Kyzikos darphanesinin **94** sikke ile temsil edildiği fakat katalogda bu sayının **70** olduğu; Heraclea darphanesinin **7** sikke ile temsil edildiği fakat katalogda bu sayının **11** olduğu (1 adedi Thessalonica darphanesi altında verilmiştir: Kat. No. 37. Ayrıca Kat. No. 77 Heraclea darphanesi altında gösterilmekle birlikte, darphane kısaltması [SMKA] biçiminde Kyzikos olarak verilmiştir.); Antiochia darphanesinin **6** sikke ile temsil edildiği fakat katalogda bu sayının **7** olduğu (2 adedi Thessalonica darphanesi altında verilmiştir: Kat. No. 35-36); Thessalonica darphanesi **3** sikke ile temsil edildiği fakat bu sayının katalogda **2** olduğu ve son olarak da Nicomedia darphanesinin **1** sikke ile temsil edildiği fakat bu sayının katalogda **3** olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha da vahim olan nokta, bu paragrafta verilen sayılar ile bir sonraki sayfada, yani 553. sayfa 4. paragrafta verilen sayılar arasında da (yukarıda belirtildiği üzere yanlış olmakla birlikte) bir tutarsızlığın olduğu ve yine katalogdaki sayılardan farklı olduğu görülmektedir. 553. sayfada verilen sayılar şöyledir: Kyzikos (**94** adet), Constantinopolis (**14** adet), Heraclea (**11** adet), Antiochia (**7** adet), Nicomedia (**4** adet), Thessalonica (**3** adet).

Aynı paragrafta, darphanelere ilişkin bilgiler için kullanılan bazı referanslar, örneğin *Tekin 2011, Akat 1986, Yavuz 2014* Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri için kullanılabilir ana kaynaklar değildir: İlki bazı Anadolu kentlerinin sikkeleri hakkında genel bilgi verirken, ikincisi bir define incelemesi ve sonucusu da, bu makalenin ikinci yazarı olan araştırmacının yüksek lisans tezidir. Dolayısıyla bu kaynakların hiçbiri sözü edilen paragrafta verilen genel

bilgiler için, tabii ki kaynak teşkil etmekle birlikte, ancak asıl kaynağı oluşturmazlar. Bu kaynaklar kullanılsa bile, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri için ana kaynaklar olan, yazarların makalede az da olsa kullandıkları *RIC* serileri ve katalogda sıklıkla kullanılan *LRBC I* kullanılmalıydı. Zira bahsi edilen diğer kaynaklar da bu son iki kaynağı referans olarak kullanmaktadırlar.

552. sayfa 6. ve 7. paragraflar ile 553. sayfa 1. ve 2. paragraflarda definele ele geçen sikkelerin arka yüz tipleri hakkında bilgiler ve yorumlara yer verilirken, 553. sayfa 2. paragrafın sonunda bunların ön yüzlerindeki büstler hakkında çok kısa bilgilere yer verilmiştir. Arkeolojik malzemenin tanımlanması nasıl baştan aşağı doğru bir sıra takip ediyorsa, sikkeler için de buna benzer bir yöntem söz konusudur ki sikkeler için önce ön yüz sonra arka yüz tanımı ve bunlarla ilgili bilgi ve yorumlar sırasıyla verilmelidir. Burada bunun tam tersi biçimde bir yol izlendiği görülmektedir. Bununla birlikte, arka yüz tiplerinin ele alınışında yöntemsel hatalar bulunmaktadır. 552. sayfa 6. paragrafın ilk cümlesinde ifade edilen Geç Roma Dönemi'nin özelliği olarak arka yüzlerinde çeşitliliğin azaldığı bilgisi hangi verilere dayandırılmaktadır? Burada mutlaka ilgili kaynağa atıfta bulunulmalıdır. Hemen devamındaki cümlede, arka yüz betimlerine göre toplam altı farklı tipin olduğu ve bunların en çok görüleninin de asker ve ortada sancak betimi olduğu bilgisi, 568. sayfada yer alan Resim 8'deki grafiğe (Arka Yüz Tiplerinin Yüzdesel Dağılımı) atıfta bulunularak verilmektedir. Hemen belirtmekte yarar var ki, Resim 8'deki grafikte, "asker ve sancak" tipi değil "Askeri Betim" şeklinde bir adlandırma görülmektedir. Grafikte ayrıca, aslında yine askeri nitelikte bir tip olan "Karargâh Kapısı" tipi, ayrı olarak belirtilmiştir. Buradaki "Askeri Betim" adlandırması, sikkenin arka yüzündeki asker betimlerinden kaynaklanmaktadır ki, nümismatik çalışmalarda böyle bir gruplandırma kullanılmamakta ve arka yüz tipleri betimler ve lejantları üzerinden değerlendirilmektedir. Devamında, define içindeki sikkelerin arka yüzünde en fazla görülen tipin "karşılıklı iki asker aralarında sancak" betimi olduğu; üst kısmında (doğrusu çevresinde olacaktır ve alt kısımda kesim çizgisi ile ayrılan yerde de darphane ve officina'ya işaret eden harfler görülmektedir) *GLORIA EXERCITVS* (Ordunun ihtişamı) yazılı lejantın bulunduğu bilgisi, *LRBC I-II* adlı kaynağa atıfta bulunularak verilmiştir. Aynı tipe ilişkin, betimdeki farklılıklarla ilgili daha açıklayıcı ancak eksik olduğu görülen bilgiler ise bir sonraki paragrafta verilmiştir. Burada, aslında tek bir paragrafta anlatılması daha doğru olan tek bir tipe, yani *GLORIA*

EXERCITVS arka yüz tipine ilişkin bilgilerde bir dağınıklık olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu kısımdaki eksikliğin nümismatik değerlendirme yöntemindeki eksiklikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sözü edilen bu tipin üç varyasyonu vardır ve bu varyasyonlar *LRBC* Tip 1, 2 ve 3 olarak bilinmektedir. Makalede sözü edilen tipler ise Tip 2 (iki sancak) ve Tip 3 (bir sancak) şeklinde ve katalog numaralarına atıfta bulunularak belirtilebilirdi⁶. Ancak, hemen yukarıda da belirtildiği gibi atıf sadece *LRBC I-II* biçiminde eserin tamamına verilmiştir ki, bu kitabı eline alan nümismat olmayan bir okuyucu kesinlikle neye ve nereye atıfta bulunulduğunu anlayamayacaktır. Oysaki definedeki sikkeler için sadece *LRBC I* referans olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, verilen bu *LRBC I-II* referansının yanına, daha açıklayıcı bilgilerin yer aldığı ve ana kaynak olan *RIC VII* referansı da kullanılmalıydı.

552. sayfa 7. paragrafta ve 553. sayfadaki devamında başka bir arka yüz tipi olan “Karargâh Kapısı” tipinden, sadece definedeki başka bir tip olarak bahsedilmekte ancak yine bu tipi taşıyan sikkeleri belirtecek katalog numarası verilmemektedir. Kataloğa bakıldığında tip olarak aynı ancak lejantları farklı iki arka yüz tipi, “*karargâh kapısı*” (Kat. No. 1-3, 11, 16, 19) ve “*gözetleme kulesi*” (Kat. No. 80-82, 117, 121) olarak farklı tanımlamalarla verilmiştir. Halbuki, bunların genel tanımı şöyledir: İki burçlu karargah girişi, kapısız; üstte, yıldız⁷. Aralarındaki fark ise, belirtildiği üzere lejantlarıdır ki, ilki *PROVIDENTIAE AVGG* ikincisi de *PROVIDENTIAE CAES* ya da *CAESS* lejantlarını taşımaktadır.

553. sayfa 1. paragrafının ilk cümlesinde genel olarak Roma sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan tiplerden kısaca bahsedilerek *Sear 1988* ve *Yavuz 2014* eserlerine atıfta bulunulmuştur. Burada kullanılan atıflar yine konuyu esas olarak ele alan kaynakların dışında kaynaklardır. İlki, Roma sikkelerinin kısa bilgileriyle resimlerinin ve de bu sikkelerin, eserin yazıldığı tarihlerdeki satış fiyatlarının verildiği bir katalogdur. İkincisi ise ikinci yazarın yüksek lisans tezidir. Bunların yerine konuyu doğrudan ele alan ve aslında yazarların bir sonraki cümle için kullandıkları kaynak olan *Hill 1989* kullanılmalıydı. Devamında, Roma'nın kuruluşu adına basılan “*ikizler ve kurt*” (sikkenin arka

⁶ *GLORIA EXERCITVS* tiplerinin tanımları ve varyasyonları için bk. *LRBC I-II*, 34, Plate 1 no. 987, 60, 1028.

⁷ Bu tipin bir de, üç kuleli olan ve I. Licinius adına Heraclea darphanesinde, MS 324 yılı öncesi basılan bir varyasyonu bulunmaktadır (*LRBC I*, 34).

yüzündeki tipi betimlersek doğrusu kurt ve ikizler olmalı) tipi ile ilgili bilgiler atıfta bulunularak belirtilmiş fakat yine definedeki sikkeler için katalog numarası verilmemiştir.

553. sayfa 2. paragrafta sırasıyla *Victoria*, Çelenk içinde *VOT* ve *Securitas* arka yüz tipleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Burada, “*Zafer tanrıçası olan Victoria’da sikkeler üzerinde sık kullanılan bir betimdir. Bir gemi pruvası üzerinde dururken betimlenen Victoria elimize geçen sikkeler üzerinde bir elinde mızrak diğer elinde kalkan tutarken betimlenmiştir (LRBC I-II).*” ifadesiyle definedeki *Victoria* betimli sikkelerden bahsedilmektedir. Bu ifadeden, Roma sikkeleri üzerindeki tüm *Victoria* betimlerinin gemi pruvası üzerinde yer aldığı ve sanki definede ele geçen sikkeler üzerindeki betim tanrıçanın elinde tuttukları ile farklılık gösterdiği gibi bir anlam çıkmaktadır. Hâlbuki sadece Geç Roma sikkeleri üzerindeki *Victoria* betimleri bile oldukça çeşitlidir ve hepsinin az ya da çok betimsel farklılıkları olduğu gibi lejantlarında da farklılıklar vardır⁸. Dolayısıyla, burada karşımıza çıkan karışıklık, katalogda yer alan sikkelerin arka yüzlerindeki *Victoria* betiminin, sadece ön yüzünde *Constantinopolis’in* personifikasyonunun yer aldığı sikkelerde görüldüğünü ve darphane kısaltması dışında herhangi bir lejant taşımadığını belirtip, ilgili kaynağa atıfta bulunarak ve katalog numarası vererek önlenebilirdi. Ayrıca, bu tip için yapılan atıf yine *LRBC I-II’nin* geneline yapıldığından okuyucu için bu sikke tipine ulaşmak içinden çıkılmaz bir durum oluşturmaktadır. Devamında, diğer arka yüz tipleri olan Çelenk içinde *VOT* tipinden ve çelenk içindeki her X işaretinin imparatorun iktidarda kaldığı on yıla işaret ettiği bilgisi verilmektedir. Burada sikke üzerindeki betimden ve sikkenin hangi imparatorun kaçınıcı yılına tekabül ettiğinden bahsedilseydi konu daha anlaşılır olurdu.

Tüm bunlara ek olarak, arka yüz betimlerinin açıklandığı bölümlere, konunun daha anlaşılır olmasını sağlamak adına, her arka yüz tipi için katalog numaraları verilmeli ve ayrıca, bunların hangi darphanelerde basıldıklarına ilişkin, en azından sadece definedeki örneklerin, açıklamalarda bulunulması gerekirdi. Bu bilgilere, tiplerin imparatorlara göre sayısal dağılımı ve daha anlaşılır olması için, Resim 8’deki grafiğe ek olarak, kaç adet oldukları bilgileri de belki bir tablo halinde eklenebilirdi. Böylece, inceleme sonucunda elde edi-

⁸ Çeşitli *Victoria* betimleri için bk. *LRBC I*, s. 34, Plate 1-2.

len bilgiler nümismatik yöntemle uygun ve daha anlaşılır bir biçimde aktarılabilir.

553. sayfa 3-5. paragraflarda definenin tarihlendirilmesi ve niteliği ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. 3. paragrafta, definedeki en erken tarihli sikkenin I. Constantinus'a ait olduğu ve MS 307-337 yıllarına tarihlendiği (Katalog No. 4⁹) belirtilmektedir. Eğer definedeki en erken tarihli sikke bu ise neden katalogun başında yer almamaktadır? Bunun anlaşılır bir yanı yoktur! Kaldı ki, katalogun ilk üç sikkesi için verilen tarih MS 324-330'dur. Devamında ise, definedeki en geç tarihli sikkelerin de MS 335-337 yıllarına tarihlendiği (Katalog No. 5, 6, 28, 30, 31, 32) şeklinde katalog numaraları verilerek belirtilmektedir. Burada yine bir karışıklık olduğu görülmektedir. Nasıl olur da en erken tarihli sikke ile en geç tarihli sikke bir katalogda arka arkaya gelebilir? Bunun sebebi, katalog hazırlanırken nümismatik yöntemlerin göz ardı edilmesi ve kronolojik sıralamaya dikkat edilmemesidir.

553. sayfa 4. paragraftaki *"Bu durumda en geç tarihli sikkeler MS 335-337 yılları arasında basıldığından definenin MS 335 yılından önce gömülmediği kesindir. Bu da definenin MS 337 yılından sonraki bir tarihte gömüldüğünü kanıtlamaktadır"* cümlesinde bir ifade bozukluğu görülmektedir. Definedeki en geç tarihli sikke MS 337 yılına tarihleniyorsa, bu definenin gömü tarihi tabii ki bu tarihten sonraki bir tarih olacaktır. Dolayısıyla MS 335 yılından önce gömülmediği kesindir gibi bir ifade gereksizdir. Devamında, 552. sayfa 5. paragrafta verilen darphanelere ait sikke sayıları bu kez bir liste halinde, yukarıda da belirtildiği gibi, bir önceki sayfada verilen sayılarla tutarsız olduğu halde yeniden verilmiştir. Bu paragraf ile bir sonraki paragraf anlaşıldığı üzere definenin tarihlendirmesi ve niteliğinin ortaya koyulduğu sonuç paragraflarıdır. Bu nedenle, daha önceki sayfada verilen bilgilerin, yeniden ve konunun bütünlüğünü bozacak biçimde araya eklenerek verilmesi kompozisyon açısından hatalıdır.

553. sayfa 5. paragrafta *"Panik definesi, tasarruf definesi ve kayıp kese definesi olmak üzere buluntu durumlarına göre farklı gruba ayrılan defineler içerisinde Kyzikos Hadrian Tapınağı 2010 yılı kazılarında bulunan define, art arda tahta geçmiş imparatorların sikkelerinden oluşup, yaklaşık 30 yıla yakın bir süreyi kapsamaktadır (Morrison, 2002: 115). Ayrıca ele geçen bir sikke*

⁹ Kat. no. 4 için verilen tarihin hatalı olduğu konusuna aşağıda değinilecektir.

üzerinde kese parçasına rastlanması da definenin kayıp kese grubunda olduğunu düşündürmektedir” biçiminde bir ifade yer almaktadır. Burada yer alan her iki cümlede mantık hataları göze çarpmaktadır. İlk cümlede, niteliklerine göre define grupları ile Hadrianus Tapınağı definesinin kapsadığı yıllar gibi birbiri ile bağlantısı olmayan iki farklı konu tek bir cümlede verilmiş ve buna da bir atıfta bulunulmuştur. Ardından gelen cümlede ise, definedeki bir sikkenin üzerinde rastlanan kese parçasından dolayı bu definenin kese grubunda olduğunun “*düşünüldüğü*” ifade edilmiştir. İlk cümledeki kurgu hatası nedeniyle, bu cümlede belirtilen bilgilerin tamamının yapılan atıftan, yani *Morrisson 2002*’den, alındığı izlenimi doğmaktadır. Bu atıf aslında, bu birleşik cümlelerin ilk cümlecğinde bahsedilen define gruplandırması için verilmiştir. Yazarların defineden edindikleri bilgilerin bir sonucu olan ikinci cümlecği bu cümleyle birleştirmeleri bu hatayı doğurmaktadır. Hâlbuki define gruplandırmasına ilişkin bilgiden sonra, paragrafın son cümlesinde belirtilen ve definenin kese grubuna dâhil olduğu bilgisi kanıtıyla birlikte sunulsa daha anlaşılır olurdu. Ayrıca, bir sikkenin üzerinde görüldüğü bilgisi verilen -ki sikkenin hangisi olduğu bilgisine de yer verilmemiştir- kese parçası ile ilgili, bunun yapıldığı malzemeye ilişkin yetkili restoratör(ler)/konservatör(ler) tarafından herhangi bir çalışmanın yapıp yapılmadığı ve eğer yapıldıysa sonuçlarından bahsedilebilirdi. Zira az sayıdaki define üzerinde tekstil ya da deri kese kalıntılarına rastlanmaktadır ve bu haliyle bu bilgiler oldukça önemlidir. Katalogta verilen fotoğraflardan, üzerinde “*kese*” parçası olan sikkenin Kat. No. 4 olduğu ve bu parçanın da kuvvetle muhtemel tekstil parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Katalog ve sikke fotoğrafları, nümismatik çalışmalarda malzemenin, nümismat olsun olmasın diğer araştırmacılar tarafından da görülebilir olması açısından son derece önemlidir. Nümismatik katalog veri formatları yayınlarda çeşitlilik göstermekle birlikte, genel itibarıyla birbirine çok benzerdir (tümünde sikkenin ön ve arka yüz tanımı, ölçü ve referans bilgileri mutlaka yer alır). Ancak, sikke katalogları hazırlanırken uyulması gereken, uluslararası camiada da kabul görerek yüz yılı aşkın bir zamandır kullanılan ve uygulanan nümismatik yöntemler bulunmaktadır. Böylelikle, bu alanda yapılan çalışmalarda uluslararası bir standart ve yazımda da bir birlik oluşturulmuştur.

İncelenen makalenin katalog kısmına baktığımızda, nümismatik yöntemlerin ve katalog formatının tam olarak anlaşılmadığı ve bu nedenle de pek

çok hatayı barındırdığı görülmektedir. Katalogda göze çarpan hataları, standart katalog formatına büyük ölçüde uymakla birlikte, biçimsel ve bunlardan kaynaklı karışıklıklar ile nümismatik yöntem eksikliğinden kaynaklanan kronolojik düzene uyulmaması, sikke tanımlarındaki eksiklikler, sikke lejantlarının verilisindeki hatalar, referansların kullanımında görülen hatalar ile sikkelerin lejantlarındaki hatalı okumalar olarak sıralayabiliriz. Ayrıca bir konuya daha değinmekte yarar vardır. Katalogda yer alan sikkelerin bir kısmına envanter numarası (Env. No.) dışında etüdlük numarası (Et. No.) verilmiş olduğu görülmektedir. Definedeki sikkelerin envanterlik ve etüdlük olarak ayrılmasının sebebi ve amacı nedir? İki farklı sınıflandırma bu sikkelerin ayrı ayrı muhafaza edildiği anlamına mı geliyor? Eğer öyleyse, bir definenin bu şekilde sınıflandırılarak (bölünerek) muhafaza edilmesi ne kadar doğrudur? Toplu bir buluntu grubu olarak değerlendirilen defineler, kendi içlerinde bir bütün oluşturmakla birlikte, ister envanterlik ister etüdlük olsun, bir bütün olarak muhafaza edilmelidir. Böylece, ileride meydana gelebilecek herhangi bir karışıklığın da önüne geçilmiş olacaktır.

Katalogda, biçimsel olarak şu hatalar görülmektedir:

1. Darphane (kent) isimlerinin başlıklarda “Kyzikos Darphanesi, Thessalonika Darphanesi veya Herakleia Darphanesi” şeklinde “Darphanesi” kelimesiyle birlikte verilmesidir ki böyle bir ifadenin kullanımı gereksiz olduğu gibi, zaten burada verilen kent isimleri darphaneleri işaret etmektedir. Hiçbir nümismatik katalogda da bu tür bir kullanım görülmemektedir.

2. Darphane isminin altında, o darphaneye ait sikkelerin kronolojik olarak sıralanması gerekmektedir ki, bunun için de alt satırda ilgili sikkelerin darp tarihlerinin yazılması gerekmektedir. Ancak katalogda bu bilgi, sikke tanımlarının altında katalog numarasıyla verilen ilk sikkeye ait ölçü ve envanter bilgilerinden sonra verilmiştir. Bu yöntem katalogun tümünde aynı şekilde uygulanmıştır. Bu haliyle, sikkelerin darp yılları görünür ve anlaşılır olmaktan uzaktır. Ayrıca, verilen tarih sanki sadece ilgili sikke için verilmiş izlenimi vermektedir.

3. Katalog numarası verilirken, aynı numara hem ilgili sikkelerin ön yüz tanım bilgisinden önce hem de tanımlamaların arkasından sıralanan sikkelerin ilkinden önce verilmiştir. Bu durum katalogda ilerleyen numaralarda karışıklıklara sebep olmuştur. Örneğin, 554. sayfada *Vrbs Roma* başlığının altında sıralanan 7-10 numaralı sikkelerde, 7 numarasının ardında ön ve arka yüz

tanımları verilmiş, ardından referanslar sıralanmış ve sıra sikkelere numara vermeye gelince ilk sikkeye 8 numarası verilmiştir. Buradaki sorun, verilen 7 numarası ile temsil edilen herhangi bir sikkenin olmamasıdır. Dolayısıyla katalog numaraları kaymıştır. Bu da, yukarıda bahsi edilen sikke sayılarındaki tutarsızlıklara sebep olmuştur. Çünkü, sikke ölçüleri ve envanter bilgileri olmadığı halde bu numaralar birer sikkeyi temsil ediyor gibi algılanmaktadır. Bu durum, 556. sayfa 25-26, 32-33 numaralı sikkelerde, 561. sayfa 126-127 numaralı sikkelerde de tekrarlanmaktadır.

Katalogda, nümismatik yöntem açısından şu hatalar görülmektedir:

1. Uluslararası standartlarda hazırlanan sikke kataloglarda krallık, imparatorluk, kent, darphane isimleri ve sikkeler belli bir düzene/sıralamaya göre verilmektedir. Makaledeki katalogda, imparatorlar kronolojik bir düzende verildiği halde, sikkeler basım tarihlerine göre kronolojik bir düzende verilmemiştir. Yukarıda, definedeki en erken tarihli sikkenin katalogda 4., ancak bu sikkeden çok daha sonra tedavüle çıkan bir sikkenin de 1. sırada verildiği açıklanmıştı. Buna ek olarak, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri için hazırlanan kataloglarda darphanelerin de belirli bir düzen/sıralamada verilmesi gerekmektedir. Buna göre darphaneler batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru bir sıralama takip ederek sıralanmaktadır. Fakat hazırlanan katalogda, Kyzikos her imparator başlığından sonra ilk sırayı almış¹⁰ ve ardından diğer darphaneler de rastgele sıralanmıştır. Örneğin I. Constantinus sikkeleri için darphaneler *Kyzikos, Thessalinoka, Herakleia, Antiokheia, Constantinopolis, Nikomedeia* sırasını izlerken, II. Constantinus için *Kyzikos, Herakleia, Constantinopolis, Antiokheia* sırasını izlemektedir. Hâlbuki katalogun tümünde ve her imparatorun sikkeleri şu darphane sıralamasıyla verilmeliydi: **Thessalonica, Heraclea, Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus, Antiochia**. Yazarların referans olarak kullandığı *LRBC* ve *RIC* kaynakları ile diğer referans kataloglar, daha dikkatli incelenseydi, bu durum kolaylıkla fark edilebilirdi.

2. Katalogdaki sikkelerin tanımlamalarında bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Roma İmparatorluk sikkelerinin ön ve arka yüz tiplerinin çeşitliliği ve

¹⁰ Olasılıkla, definenin Kyzikos kentinde bulunmasından ve de en çok sikkenin bu kentteki Roma darphanesinde basılmasından dolayı Kyzikos darphanesi öne alınmıştır.

bunların bazılarının farklı varyasyonları olması nedeniyle, tanımlamaların dikkatli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Buna birkaç örnek vermek gerekirse; imparator büstlerindeki kalkan, mızrak, paludamentum, zırh gibi ayrıntılar (Kat. No. 5'teki büstün defne çelenkli olduğu belirtilmekte ancak, verilen LRBC 1261 referansına göre büst; defne çelenkli, rozet diademli, zırhlı ve paludamentumludur¹¹) ile definede pek çok sikkede temsil edilen GLORIA EXERCITVS tiplerinin tanımlamalarında, askerlerin ellerinde tuttıkları kalkan ve mızraklar, hiç belirtilmemiştir (Kat. No. 15, 17, 18, vd.). Bu tür eksiklikler, özellikle RIC kataloglarındaki tanımlamalar yoluyla giderilebilirdi.

3. Katalogda, arka arkaya gelen bazı sikkeler için ön ve arka yüz tanımlamalarına yönelik, daha önce tanımlamaları yapılan sikkelere gönderme yapılarak, tanımlama yerine sadece bunların katalog numarası verilmiştir. Fakat burada da, bazı hatalar göze çarpmaktadır. Kat. No. 28-31 için ön ve arka yüz tanımlamaları yerine "No 15 gibi", Kat. No. 32-33 için "No 14 gibi" ve Kat. No. 59-66 için de "No 28 gibi" ifadeleri kullanılmıştır. Buna göre, Kat. No. 28-31 GLORIA EXERCITVS (LRBC Tip 2), Kat. No. 32-33 VOT/XXX tiplerini taşımaktadır. Darphanesi okunamayan bu sikkeler için herhangi bir tarih verilmemiştir. Oysaki aynı imparatora ait olan ve aynı arka yüz tipi taşıyan sikkeler ile aynı tarihler verilmeliydi. Kat. No. 59-66 İmparator Delmatius dönemine ve "Darphanesi Okunamayanlar" başlığı altına sıralanmış olmasına rağmen, ön ve arka yüz tanımları için verilen "No 28 gibi" göndermesi I. Constantinus dönemine ait sikkeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla arka yüz tipleri aynı olsa bile, ön yüzünde Delmatius'un portresi ve lejantları olması gereken Kat. No. 59-66 ile ön yüzünde I. Constantius'un portresi ve lejantları yer alan Kat. No. 28'deki sikkeler birbirinin aynısı olamaz! Yine, bu sikkeler için de, arka yüz tiplerine göre bir tarih verilmesi gerekirdi.

4. Ön ve arka yüz lejantlarının okuma ve yazım biçimlerinde de bazı hatalar görülmektedir. Bunlardan ilki, imparator unvan ve isminin yer aldığı lejantın sonuna nokta (.) koyulmasıdır. Lejantlarda bazen imparator unvan ve isimlerini ayırmak için nokta (.) kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle, burada lejant sonunda kullanılan noktanın böyle bir kullanım olduğu şüphesi doğmaktadır. Bunu önlemek için noktalı virgül (;) kullanmak daha doğrudur. Ayrıca, sikkelerin darp yerlerine işaret eden darphane kısaltmaları/lejantları,

¹¹ Bu tanım için bk. LRBC I, Part I. Personalities and Dates (39. sayfadan sonra, sayfa numarası yok).

katalogda, sikke tanımından sonra verilmiştir. Bu tarz bir kullanım hatalı değildir ancak, bu lejantın imparator unvan ve isimlerinden ayrı olduğunu belirtmek için, lejantın önüne “kesimde,” ifadesi koymak daha doğrudur. Böylece, hem bu lejantın sikke pulunun neresinde yer aldığı hem de diğer lejanttan ayrı bir lejant olduğu belirtilmiş olur. Hatta bu lejantı, imparator unvan ve isminin verildiği lejanttan sonra, noktalı virgül ile ayırarak belirtmek ve ardından yine noktalı virgül ile ya da noktalama işareti kullanmadan sikkenin tanımını vermek, daha doğru bir kullanım olurdu. Örneğin Kat. No. 1’in arka yüzü için: *PROVIDEN-TIAEAVGGG*; kesimde, *SMKS•*; arka yüz tanımı (lejantlar düzeltilerek verilmiştir).

5. Sikkeler üzerinde yer alan lejantların okunması ve bunun katalogda gösterilmesi hususunda da bazı hataların olduğu görülmektedir. Bu hatalar katalogun tümünde görülmektedir. Aşağıda bu hatalara ilişkin birkaç örnek açıklamalar ile birlikte verilmiştir.

Nümismatik yöntem, sikke üzerindeki lejantların, katalogta da sikkenin üzerinde görüldüğü şekliyle aktarılmasını gerektirmektedir. Sikke üzerinde lejantlar her zaman kesintisiz olarak devam etmeyebilir. Kimi zaman, büst ya da tipin yerleştirilme biçimine göre kesintiye uğrayabilmektedir. Dolayısıyla, nümismatik açıdan bu ayrımların da katalogda gösterilmesi önemlidir. Lejantların yazımı konusunda farklı kaynaklarda farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmekle birlikte, konunun uzmanı olmayan okuyucular için lejantların sikke üzerinde görüldüğü biçimiyle yazılmaları daha anlaşılır olmaları açısından önemlidir.

Yazarlar, lejantları belirtirken unvan, isim ve sıfatları kelime-kelime ayırmışlardır. Bu kullanılan bir yöntemdir. Ancak buradaki sorun, lejantların sikke üzerinde nasıl görüldüğünün anlaşılabilmesidir. Bunun için, unvan ve isimler ayrı olarak yazılsa bile, eğer sikke üzerinde lejant kesintiye uğramışsa bunun tire “-” ile (RIC serilerinde lejantlar bu biçimde gösterilmektedir) ya da unvan ve isimler ayrılmadan gösteriliyorsa yine “tire” veya bir boşluk bırakılarak kesintinin gösterilmesi daha doğru olur. Nümismatik kataloglarda, sikkelerin üzerinde yer alan lejantların yazılış biçimlerine göre de ayrıldığı yani, varyasyon olarak değerlendirildiği unutulmamalı ve referans verilirken bu özellikler mutlaka dikkate alınmalıdır. Örneğin Kat. No. 1’deki ön ve arka yüz lejantları ile darphane kısaltmasının doğru biçimi sırasıyla, *CONSTAN-TINVS AVG* veya *CONSTAN-TINVS AVG* ya da *CONSTAN TINVSAVG*; *PROVIDEN-*

TIAEAVGG veya PROVIDEN-TIAE AVGG ya da PROVIDEN TIAEAVG; SMKS• olmalıdır.

Ayrıca, lejantların yazımında kullanılan köşeli parantez de kimi yerlerde yanlış kullanılmıştır. Eğer lejantta okunamayan bir harf veya harfler varsa, bunun köşeli parantez içerisinde [.] veya [...] ya da [] biçiminde belirtilmesi gerekmektedir. Köşeli parantezin içerisine kesin olarak orada olduğunu/olacağına bildiğimiz harfler yazılabilir, ancak tahmini olarak buraya harf yazılması ve buna ek olarak, sikke üzerinde görülebilen harflerin köşeli parantez içerisinde gösterilmemesi gerekmektedir. Örneğin Kat. No. 4'ün ön yüz lejantı *D[N CONSTANTINI] MAX AVG*, çelenk içindeki lejant *VOT XXX* ve *SMK[A]* biçiminde verilmiştir. Ancak, kataloğa iliştirilen sikke fotoğrafından anlaşıldığı üzere lejant *D[NCONSTA]NTINIMAXAVG* ve kesimdeki darphane kısaltması da, fotoğraftan anlaşıldığına göre, •*SMHA*• şekilde olmalıdır. Çelenginin içindeki lejantın doğru yazımı *VOT/XX* olmalıdır¹². Yazarların X olarak değerlendirdiği betim ise, çelenginin birleşim noktasının hemen üzerinde yer alan yıldız (*) betimidir. Ayrıca şunu hatırlatmakta yarar vardır ki, sikke üzerinde lejantlar alt alta satır halinde yer alıyorsa, her bir satır kesme (slash) "/" işareti ile ayrılmalıdır. İkinci bir örnek vermek gerekirse Kat. No. 20'nin ön yüz lejantı *CONSTANTINVS [MAX AVG]*, arka yüz lejantı [*GLORIA EXERTVS*] ve darphane kısaltması da *CONS[A]* biçiminde verilmiştir. Ön yüz lejantının doğru biçimi, *CONSTANTI-NVS MAX AVG* veya *CONSTANTI-NVSMAXAVG* ya da *CONSTANTI NVSMAXAVG*, arka yüz lejantının doğru biçimi *GLOR-IA EXERC-ITVS* veya *GLOR-IAEXERC-ITVS* ya da *GLOR IAEXERC ITVS* ve darphane kısaltmasının doğru biçimi •*CONSA*• biçiminde olmalıdır.

Kataloğa iliştirilen fotoğraflar sayesinde, bu sikkelere ilişkin verilen lejant bilgilerinin pek çoğunda hatalar olduğu görülmektedir. Definedeki tüm sikkelerin fotoğraflarının olmaması bu tip hataların diğer sikkeler için de yapılabildiğinin tespitini olanaksız kılmaktadır. Ancak, mevcut durum, tüm sikkeler için yeniden bir gözden geçirmenin zorunlu olduğunu göstermektedir¹³.

¹² Darphane kısaltması hatalı okunduğu için bu sikkeye Cyzicus darphanesi altında yer verilmiştir. Ayrıca bu sikkenin tarihlendirme konusunda da hata vardır. Bu konulara aşağıda ayrıntılarıyla değinilecektir.

¹³ Yukarıda 4. maddede işaret edilen hatalar, katalogdaki 5, 11, 12, 15, 16, 18, 34, 38, 67, 77, 78, 80, 83, 89, 104, 113, 115, 117, 118, 121, 122, 125,126 ve 133

6. Katalogda, bir veya birden fazla örneği olan sikkeler için tek bir ön ve arka yüz tanımı ve lejant bilgileri verilmiş ve örnekler bu tanım altına sıralanmıştır. Katalogun tekrar bilgilerle şişirilmesini önlemek açısından bu kesinlikle doğru bir yöntemdir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, tanım ile birlikte sikke üzerindeki lejantın tam olarak belirtilmesi ve tanım altında sıralanan her bir sikkeler içinse, okunabilen lejantların ayrı ayrı belirtilmesi gerektiğidir. Ancak, incelenen makaledeki katalogda tanımla birlikte verilen lejantların aslında sadece bir sikke için (ilk sikke için) verilmiş olduğu ancak bu haliyle, birden fazla sikke varsa, tümünü kapsadığı gibi bir durum görülmektedir ki, aynı gruptaki tüm sikkeler üzerindeki lejantların görünürlüğünün aynı olma olasılığı oldukça düşüktür. Ayrıca, darphane kısaltmalarında, darphanelerdeki şubelere işaret eden *officina* belirteci olan son harflerin değişiklik gösterebileceği göz önüne alındığında, darphane kısaltmalarının da her bir sikke için tıpkı lejantlarda olduğu gibi ayrı verilmesi gerekmektedir (örneğin, Kat. No. 1-3, 12-14, 38-55 gibi). Hâlbuki tüm sikkelerin ön ve arka yüz lejantları, ilgili sikkenin teknik bilgilerinden sonra yine “Öy.” ve “Ay.” ayrımıyla belirtilebilirdi. Böylece, her bir sikke üzerindeki ayrıntılar okuyucunun da bilgisine sunulabilirdi ki, doğru olan yöntem de budur.

Burada, şunu da belirtmekte yarar vardır ki, katalogda verilen tüm sikkelerin fotoğraflarının da kullanılması, bu sikkelerin okuyucu tarafından da görülmesi açısından önemlidir. Nümismatik yayınlarda genel olarak izlenen yöntem, kondisyonu kötü olan sikkelerin fotoğraflarının kullanılmaması bir tercih olmakla birlikte, incelenen tüm sikkelerin fotoğraflarına yer verilmesi yönündedir.

7. Katalogda karşımıza çıkan bir başka hata ise sikkelere ilişkin verilen tarihlerde görülmektedir. Yazarlar, katalogdaki sikkelerin büyük bir çoğunluğu için referans eser (katalog) olarak sadece *LRBC*'yi kullanmış ve bundaki tarihleri esas almışlardır. Bu kaynağın yanında, yazarların az da olsa referans olarak kullandıkları, *RIC VII*'nin de mutlaka kullanılması gerekmektedir. Zira, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri için asıl referans kaynağımız olan *RIC* serileri, *LRBC*'ye göre daha spesifik tarihler vermekte olduğundan bu eserlerdeki tarihler esas alınmalıdır. Aşağıda, katalogda verilen tarihlerde görülen hataların tümü değil fakat yalnızca birkaçına, *RIC VII* referansı ve tarihiyle birlikte değinilmiştir.

numaralı sikkelerde de görülmektedir.

Kat. No. 1-3: Burada referans olarak sadece *Ireland* 2000 kullanılmıştır. Hâlbuki *Ireland*'da *LRBC* referansı da verilmektedir. Ancak, yazarlar ne bu referansı ne de *RIC* VII referansını kullanmışlardır. Buna ek olarak, yazarlar bu sikkelerin tarihi için *Ireland*'ın ve dolayısıyla aslında *LRBC*'nin verdiği tarih olan 324-330 tarihini kullanmışlardır. Fakat bu sikkelerin tarihi, ön yüzdeki portrenin özellikleri ve darphane işareti olan *SMKS*• dikkate alındığında 325-326 olarak verilmeliydi (*RIC* VII, s. 648 no. 34).

Kat. No. 4: Yukarıda da değinildiği üzere (11), bu sikkenin arka yüzünde yer alan çelengin içindeki lejant ve darphane kısaltması hatalı okunmuştur. Darphane kısaltmasının hatalı okunması sonucu (aslında verilen *LRBC* referansı daha dikkatli kullanılsaydı bu sikkenin arka yüzündeki tipin sadece *Heraclea* darphanesinde basıldığı anlaşılabilirdi) sikke *Cyzicus* darphanesine verilmiştir. Oysaki yazarların verdiği *LRBC* 887 referansı, yanlış verilmiş olmakla birlikte¹⁴, *Heraclea* darphanesine aittir ve MS 324-330 tarihlerini vermektedir. Yazarlar eğer *RIC* VII referansını da kullansalardı belki böyle bir hatayı fark edebileceklerdi. Buna göre, bu sikkenin tarihi de MS 307-337 değil fakat *RIC* VII, s. 549 no. 66'nın verdiği MS 324 tarihi olarak düzeltilebilirdi¹⁵. Dolayısıyla definedeki en erken tarihli sikke MS 307-337 tarihleri arasında gibi muğlak bir tarihe değil fakat MS 324'e tarihlenmektedir. Bununla birlikte, benzer bir arka yüz tipini taşıyan ve bu kez *VOT/XXX* olarak doğru okunan, fakat yine darphane kısaltması *SMH[B]* olarak hatalı verilen (doğru biçimi, •*SMHB* olmalıdır) bir başka sikke (Kat. No. 12) için verilen referans yine *LRBC* 887 ve tarih ise bu kez MS 324-330'dur¹⁶. Hâlbuki bu sikke için *RIC* VII, s. 553 no. 90 referansı ve onun verdiği MS 327-329 tarihi esas alınmalıydı.

8. Bir define değerlendirilirken, özellikle definenin bulunduğu kent veya bölgeden ele geçen (buna komşu bölgeleri de ekleyebiliriz) ve aynı döneme işaret eden defineleri de göz önüne almak gerekmektedir. Böylece, incelenen tek bir defineden elde edilen veriler, diğer definelerle karşılaştırılarak ortak veya farklı noktalar tespit edilebilir ve buna çıkarımlarda bulunulabilir.

¹⁴ *LRBC* I, 887 referansı, *VOT/XXX* ve •*SMHA* için kullanılmalıdır. Hâlbuki Kat. No. 4'te *VOT/XX* ve •*SMHA*• lejantları görülmektedir (s. 11).

¹⁵ *RIC* VII, s. 549 no. 66'ya göre, bu örneğin *officinası* Δ'dır ve A örneği görülmemiştir.

¹⁶ Yazarlar, Kat. No. 4 ve 12'deki sikkeler için MS 324-330 tarihlerini veren *LRBC* 887 referansını kullanmakla birlikte, sikkelerden ilki için MS 330-337 ve ikincisi için de MS 324-330 tarihini vermişlerdir.

Ayrıca, makalede eksik olan bir başka şey ise Kyzikos'ta yapılan kazılarda ele geçen ve yayımlanan diğer nümismatik malzemeden¹⁷ hiç bahsedilmemiş olmasıdır. Hâlbuki incelenen bu define verileri ile daha önce yayımlanmış sikkeler ve hatta kazıda çıkan fakat yayımlanmamış sikkelerin istatistikî verileri (kazı sikkelerini çalışan bir nümismat yoksa bile bunun için kazı envanter veya etüdürlük eser listeleri incelenerek bu veriye ulaşılabildi) karşılaştırılarak, definenin kapsadığı dönemle ilgili değerlendirme yapılabilirdi.

Sonuç olarak, bilim dünyasına tanıtılması son derece önemli olan bu nümismatik malzemenin (definenin) inceleme, değerlendirme ve yayım aşamalarında biçimsel ve yöntemsel olarak oldukça vahim hataların olduğu görülmektedir. Bu tip hatalar, yukarıda da söylendiği gibi, konunun uzmanı olmayan araştırmacıların nümismatik çalışma ve değerlendirme yöntemlerini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle nümismatik malzemenin değerlendirilmesi konusunda mutlaka bir nümismatla çalışılması ya da bu malzemeyi çalışacak öğrenci veya araştırmacının bir nümismata danışarak bu çalışmasını yürütmesi yahut böyle bir yayın çalışması yapıldığında hiç olmazsa son okumasının bir nümismat tarafından yapılması, yukarıdaki sayfalarda aktarılan hataların en aza indirgenmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca belirtmekte yarar var ki, bu haliyle makalenin yayım aşamasındayken editöryel ve hakem sürecine tabi tutulmadığı; eğer tutulduysa da bu işin, konunun uzmanları tarafından yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yazım yanlışları, biçimsel ve yöntemsel yanlışların bu kadar fazla olduğu bir makalenin “uluslararası” “bilimsel” bir yayın organında yayımlanabiliyor olması, sözü edilen derginin ve yazarların hem saygınlığı hem de güvenilirliğini zedelemekte ve ayrıca çok vahim bir durum arz etmektedir.

Son söz olarak da, bu makaleye konu olan definenin ivedilikle yeniden incelenerek tüm bu hataların düzeltilmesi gerekmektedir. Aksi halde bu makale, nümismatik veriler açısından güvenilir olmaması nedeniyle bu alandaki araştırmacılar tarafından kesinlikle kullanılamayacak ve ne yazık ki bilimsel bir çalışma olmaktan uzak özensizce hazırlanmış ve bünyesinde pek çok hatayı barındıran bir çalışma olarak anılacaktır.

¹⁷ Köker 2003; 2007.

BİBLİYOGRAFYA

- Akat 1986 Y. Akat, *İncilipınar Definesi*. İstanbul 1986.
- Arslan 1994 M. Arslan, *Museum of Anatolian Civilizations Roman Coins*. Ankara 1994.
- Ergin 2004 G. Ergin, "Grekçe ve Latince Kelimelerin Transkripsiyonu Hakkında Bazı Notlar". *Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 18 (2004) 16-17.
- Hill 1989 P. V. Hill, *The Monuments of Ancient Rome as Coin Types*. London 1989.
- İplikçioğlu 1997 B. İplikçioğlu, "Hellence-Latince Kökenli Ad ve Sözcüklerin Türkçe'de Doğru Yazımına ve Okunuşuna İlişkin Açıklamalar". *Eski Batı Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara 1997.
- Ireland 2000 S. Ireland, *Greek, Roman, and Byzantine Coins in the Museum at Amasya (Ancient Amaseia), Turkey*. London 2000.
- Köker 2003 H. Köker, "The Greek Coins from the 1952-3 Excavations at Cyzicus". *Numismatic Chronicle* 163 (2003) 385-392.
- Köker 2007 H. Köker, "The Roman Provincial, Roman Imperial, Byzantine, Medieval and Islamic Coins from the 1952-3 Excavations at Cyzicus". *Numismatic Chronicle* 167 (2007) 305-314.
- LRBC R. A. G. Carson, P. V. Hill – J. P. C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage. Part I- II*. London 1989.
- Meral – Yavuz 2017 K. Meral – E. Yavuz, "Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda Bulunan Geç Roma Definesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* X (2017) 550-568.
- Millas 1992-1994 H. Millas, "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı". *Tarih Araştırmaları Dergisi* XVI/27 (1992-1994) 189-197.
- Morrisson 2002 C. Morrişson, *Antik Sikkeler Bilimi, Nümismatik, Genel Bir Bakış*. Çev. Z. Çizmeli Öğün. İstanbul 2002.
- Özyıldırım 1998 M. Özyıldırım, "Arkeoloji'de Klasik Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlışları". *Olba* I (1998) 147-152.
- RIC VII C. H. V. Sutherland – R. A. G. Carson, *Roman Imperial Coinage Vol. VII. Constanine and Licinius A. D. 313-337*. London 1966.

- Sear 1988 D. R. Sear, *Roman Coins and Their Values*. London 1988.
- Tekin 2008 O. Tekin, "Eskiçağ Bilimlerinde Eski Yunanca ve Latince Kökenli Coğrafi Adlar ile Şahıs Adlarının Yazımı Üzerine". *Toplumsal Tarih* 173 (2008) 52-55.
- Tekin 2011 O. Tekin, *Konuşan Paralar: Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*. İstanbul 2011.
- Yavuz 2014 E. Yavuz, *Kyzikos Hadrian Tapınağı 2010 Kazılarında Bulunan Define Sikkeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 2014.